

משנת רמ"ה

ממשנת רבינו מרן ראש הישיבה הגאון רבי משה הלל הירש שליט"א

פרשת ויקרא - זכור תשפ"ד

הוראת שעה

הדרך להגיע ל'שיתיה' לנגדי תמיד'

אנחנו מספידים היום אדם גדול מאוד, איש אמת, ירא שמים אמיתי, שכל הליכותיו היו לשם שמים, הגאון הגדול והצדיק ר' יעקב ישראל פוזן, וזכרנו לברכה לחיי העוה"ב.

הרמ"א מתחיל את השו"ע ל'שיתיה' לנגדי תמיד הוא כלל גדול בתורה, ובמעלות הצדיקים אשר הולכים לפני אלוקים' וכו'. הדבר הזה הוא לא רק איזה 'ענין', אלא 'לאו' גמור, שלא להסיח דעת מהקב"ה. וכפי שכתב רבינו יונה בשערי תשובה (שער ג' כו) 'מן האזהרות התלויות בלב, השמר לך פן תשכח את ה' אלוקיך (דברים ה, יא). ואמרו רבותינו זכרונם לברכה (מנחות צט:), כל מקום שנאמר 'השמר', 'פן', 'ואל', 'הרי זה לא תעשה', הוזהרנו בזה לזכור את השם יתברך בכל עת' וכו'.

כמובן שאנחנו לא במדרגה שלא מסיחים דעת, אבל צריך להיות במצב כזה שבת ההכרה מיד חושבים על הקב"ה. אם משהו קורה לאדם, כגון שהוא נופל ברחוב במקום שהמדרכה לא מסודרת, המחשבה הראשונה צריכה להיות לא 'אוי, איזה מדרכה יש פה', אלא 'אוי, מה רבש"ע רוצה ממני עכשיו?! וזה צריך להיות כל הזמן.

אני חושב שזו הגדרה כללית של הנפטר הגדול שאנחנו מדברים עליו כעת, שהיה מקיים 'שיתיה' לנגדי תמיד', כל הזמן הקב"ה היה נמצא אצלו.

איך מגיעים למדרגה הזו, להיות כל הזמן עם הקב"ה? יש פסוק בפרשת שמיני (ויקרא טו) 'ויאמר משה, זה הדבר אשר צוה ה' תעשו'. אומר על כך החפץ חיים בפירושו לתורת כהנים (שמיני, מכילתא דמילואים, ו), 'שכל הפעולות שתעשו בעולם לא תהיה לשום הנאת עצמכם, כי אם יהיה הכל מיוחד לשמו. כי באמת כאשר נתבונן היטב נוכל לקיים בכל פעולה גשמית רצון ה', לדוגמה כשהולך לאכול יכוין לקיים ושמרתם את נפשותיכם וכו'. כללו של דבר, כאשר ירצה האדם באמת ויכול למצוא בכל פעולה שעושה מצוה דאורייתא ממש, ויכוין לשמו'.

ומצינו כבר כעין זה בדברי רבינו יונה, על הפסוק במשלי (ג) 'בכל דרכיך דעהו והוא יישר אורחותיך', וזה לשונו 'גם יש לפרש, בכל דרכיך דעהו, בתחלת כל מעשה תשיב אל לבך אם יש דרך עוון אשר חטא במעשה ההוא, ואל תעשנו עד שיתברר לך כי הוא רצוני לפני השי"ת, ואז יצלה בידך ויישר אורחותיך'.

החזון איש כותב באגרת, שלמד מרבותיו שלא לעשות מעשה לפני שהוא 'מתייעץ' עם השו"ע קודם! זה חיוב שמוטל על כל אדם לחיות עם חשבון על כל מעשה שעושה. וכך אדם יכול לבוא למדרגה שאינו שוכח מהקב"ה כל הזמן, ויכול לקיים בקלות 'שיתיה' לנגדי תמיד'.

(מתוך הספד על הגרי"י פוזן זצ"ל, אדר תשפ"ד)

'ובכיזה לא שלחו את ידם' כנגד 'ושללם לבו'

ובזה 'להוכיח' שהכל היה מעשה כשפים חלילה, ותו לא! זו כל המטרה של עמלק בעולם! וזה ההיפך הגמור מעם ישראל, שכל מטרתו להרבות כבוד שמים בעולם.

ובזה יש לבאר מה היה הענין בגזירת המן 'ושללם לבו'. שכן המן רצה להרוג את כלל ישראל ולקחת את שללם, כדי להראות לכולם את הרכוש של היהודים שהרג, לעשות 'מוכרת' להריגה של כלל ישראל, ולפרסם זאת בכל העולם, כדי לגרום חס ושלום לכל האומות לכפור בקב"ה. ובזה מבואר מדוע מזכירים ב'על הניסים' 'ושללם לבו', כיון שזה היה חלק עיקרי בגזירת המן, שרצה לחלל שם שמים.

ועל פי זה יש לבאר עוד כיצד התקיים בזה ה'ונהפוך הוא'. שנאמר ומטרת המן בגזירת 'ושללם לבו' היתה לחלל את שם ה', ואילו עם ישראל מטרתם היא לקדש את השם, לפיכך לא שלחו את ידם בכיזה, כדי שיתפרסם גם אצל הגויים הנס שהקב"ה עשה עימנו, ויתרבה כבוד שמים בעולם. וזה גופא ה'ונהפוך הוא', שבמקום חילול ה' שרצו המן ועמלק לגרום, עשו בני ישראל קידוש ה'.

המטרה של עמלק היא לפגוע בשלימות של מלכות ה', שלא יהיה 'יד על כס י-ה', ולפיכך הוא מהווה סתירה לשלימות הכיסא של הקב"ה. כל כח הכפירה שהכניס עמלק בעולם הוא לפגוע במלכות ה', ובשלימות של כסא הכבוד. אמנם מתי היה לעמלק כח? ברפידים - כשרפו ידיהם של ישראל מעסק התורה! אך כל עוד שהיו עומלים בתורה כראוי לא היה עמלק יכול להכניס בהם כפירה ולקלקל אותם. אבל ברפידים, כאשר רפו ידיהם מן התורה, והיו במצב של 'בעצלתיים ימן המקרה', נחלש אז כבוד שמים, והתגבר כנגד זה כח הכפירה, ועל ידי זה היה לעמלק כח להילחם בישראל.

כאשר יש מצב של 'תנו עוז לאלוקים', דהיינו שכבוד שמים חזק, אז יש כח של אמונה בעולם, יש שכניה בעולם, כולם מרגישים את כוחו של הבורא, וממילא אין כפירה בעולם, אבל כיון שהיה אצל כלל ישראל מצב של חולשה בתורה, זה גרם להם ריחוק מהקב"ה וחולשה באמונה, וממילא הביא לכך שנחלשה האמונה בכל העולם, וזה נתן לעמלק כח לקום ולהילחם בישראל, ולהפיץ את כפירתו בעולם.

ימים אלו - של ערב פורים ופורים - מצוי בהם רפיון בלימוד, אמנם לפי מה שנתבאר הרי אדרבה, צריך להתחזק בהם מאד בעמל התורה, כדי להרבות כבוד שמים. וגם כשצריך לדאוג למצוות היום והמסתעף, מכל מקום צריך שיהיה מיד 'יחזור לתלמודו'.

הקב"ה יעזור שנזכה להתחזק בלימוד התורה בעיון ובעמל כראוי, ולהרבות כבוד מלכות שמים, ונזכה במהרה בימינו לגאולה שלימה ולמחיית עמלק.

אנו מזכירים בתפילה את נס פורים ב'על הניסים', ואומרים 'כשעמד עליהם המן הרשע, ביקש להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, מנער ועד זקן טף ונשים וכו', ושללם לבו'. וצריך ביאור, מה התוספת ב'שללם לבו', אחר שזכורים שגזירת המן היתה 'להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים מנער ועד זקן טף ונשים', שהיא גזירה חמורה ונוראה, מה נוסף עוד בכך שיהיה 'שללם לבו'. וביותר קשה, שהרי אם חס ושלום היו הורגים את כל היהודים, מאי נפקא מינה אם יבזו את השלל או לא.

עוד יש להעיר, דהנה אחר שזכינו ונעשה לנו נס פורים, הרי ב"ג באדר היה 'ונהפוך הוא', שמה שרצו הגויים לעשות ליהודים, דהיינו 'להשמיד להרוג ולאבד', היהודים עשו להם. ולכאורה היה צריך להיות 'ונהפוך הוא' גם לגבי השלל, שכמו שהגויים רצו לבזוז את שלל היהודים, כך היה להיפך, שהיהודים יבזו את שלל הגויים, ואילו במגילה כתוב 'ובכזה לא שלחו את ידם', ואם כן לכאורה לא נתקיים בזה 'ונהפוך הוא'.

וליישב הדברים יש להקדים דברי הכתוב בסוף פרשת בשלח (שמות יז טו), 'כי יד על כס י-ה מלחמה לה' בעמלק מדור דור'. ואמרו על כך חז"ל (תנחומא תצא יא), שיש כביכול חיסרון בכיסא של הקב"ה כל זמן שעמלק קיים בעולם. וגם ענין זה צריך ביאור, מה הוא מהות עניינו של עמלק, שכביכול מפריע לשלימות כסאו של הקב"ה.

המהר"ל (ע"י נצח ישראל ט) מבאר את מהותו של עמלק, שהוא ההיפוך הגמור מכלל ישראל, שכן המטרה של כלל ישראל היא להפיץ תורה ואלוקות בעולם, ואילו מטרתו של עמלק היא להכניס כפירה בעולם.

וכן מתבאר מדברי הרמב"ן (שמות יז טו), וזה לשונו, 'כי היד אשר על כסא י-ה, והיא מלחמה לה' הויה בעמלק מדור דור, כי מדת הדין של מעלה תהיה בו למחות לעולם מדור דור. ומדרש חכמים בשם המלא ובכיסא השלם ירמוז לזה. וטעם העונש שנענש עמלק יותר מכל העמים, בעבור כי כל העמים שמעו וירגזו, ופלטת אדם ומואב ויושבי נענן נמוגו מפני פחד ה' ומהדר גאונו, ועמלק בא ממרחק כמותגבר על השם, ולכך אמר בו ולא ירא אלוקים', עכ"ל. והיינו שזו הסיבה שאין השם שלם ואין הכיסא שלם, משום שאפילו אחרי יציאת מצרים, שהיו ניסים רבים כל כך, ועל ידי זה 'נמוגו כל יושבי נענן', כל האומות פחדו מכלל ישראל, כולם הבינו את הנסים ונפלאות שעשה ה' לעמו, כולם - חוץ מעמלק!'

עמלק האמין, וכך גם היה 'מוסביר' לשאר האומות, שכל ניסי יציאת מצרים היו חלילה כישוף ומעשה חכמה של משה רבינו, ואין בזה יד ה' כלל. וכל המלחמה של עמלק עם כלל ישראל היתה למטרה אחת, לנצח את כלל ישראל,

בגדר החיוב עדות לחבירו

הספרא הובאו במנין המצוות ברמב"ם (ל"ת רצ"ז) ובחינוך (מצוה רל"ז).

ונראה לומר דהנה הנ"י (ב"ק כ"ד, מדפי הרי"ף ד"ה משום) כתב בשם הרא"ה ה'ה' היודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו אפי' למאן דדאין דינא דגרמי אינו חייב בדיני אדם כיון שאין אדם חייב להעיד לחבירו אלא ממדת גמילות חסדים. ומבואר בדברי הרא"ה שאם חיוב העד להעיד לא היה ממדת גמילות חסדים היה חייב גם בדינא דגרמי, ונראה ביאור דבריו שיש ב' אופנים להגדיר את החיוב של העד להעיד, חיוב כלפי חבירו והיינו שיש לו זכות ושעבוד לתבוע מהעד שיבא להעיד לו, וחיוב כלפי שמיא והיינו חיוב אמנח אקרקפתא דגברא לעשות חסד לחבירו, וס"ל להרא"ה דאם החיוב להעיד היה שעבוד כלפי חבירו ובגלל שלא קיים חיובו נגרם הפסד לחבירו חשיב כאילו הפסידו בידיים והיה חייב מדינא דגרמי, ורק בגלל שהחיוב הוא רק כלפי שמיא ממדת גמילות חסדים שהוא כנותן משלו לחבירו, לא נחשב שבמניעת חיובו עשה את ההפסד בידיים וממילא הוא רק גרמא דחיובו הוא רק בדיני שמים.

וא"כ מוכח דגדר החיוב להעיד הוא חיוב לגבי חבירו דמשועבד להעיד לו העדות, דאם החיוב הוא רק כלפי שמיא ממדת גמילות חסדים אין זה מבאר הא דיכול להשביעו, וממילא יהיה מוכח נמי לדעת הרשב"א גם אם החיוב להעיד הוא כלפי חבירו ויש לו שעבוד וזכות בו שיבא להעיד אין דנים את ההפסד ממניעת העדות כגרמי אלא חשיב גרמא בעלמא.

וא"כ יש לומר דאליבא דהרשב"א אם החיוב להעיד היה רק ממדת גמילות חסדים ללא זכות ושעבוד, לא היה חיוב על המניעה מלהעיד אפי' בדיני שמים, דכי היכי דאליבא דהרא"ה דאם משועבד לחבירו להעיד לו חייב בדיני אדם אם החיוב להעיד הוא רק ממדת גמילות חסדים נחית דרגה וחייב רק בדיני שמים, ה"ה להרשב"א דס"ל דאם יש לו זכות ושעבוד חייב רק בדיני שמים אם אין שעבוד אינו חייב אף בדיני שמים.

ולפ"ז א"ש הא דהוצרכו ללמוד את החיוב להעיד מקרא דאם לא יגיד ונשא עונו, ולא הביאו את המקור לחיוב מקרא דלא תעמוד על דם רעך, דהא כוונת הגמ' דמהחוב להעיד ידעינן שאם לא העיד ונגרם מזה הפסד חייב בידי שמים, ולגבי זה לא מספיק להביא את החיוב להעיד שנלמד מלא תעמוד על דם רעך, כיון שחיוב זה הוא רק כלפי שמיא מדין גמילות חסדים והשבת אבידה, ולכן הביאו את המקור מאם לא יגיד ונשא עונו שמוזה מוכח שיש חיוב להעיד לגבי חבירו, וממילא ידעינן שאם לא העיד ונגרם מזה הפסד חייב בידי שמים.

ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה והוא עד או ראה או ידע אם לוא יגיד ונשא עונו (ויקרא ה"א)

בגמ' ב"ק נה"ב תניא אמר ר' יהושע ארבעה דברים העושה אותן פטור מדיני אדם וחייב בדיני שמים, ואלו הן וכו' והיודע עדות לחבירו ואינו מעיד לו. והקשו במאי עסקינן, אילימא בבי תרי פשיטא, דאורייתא הוא אם לא יגיד ונשא עונו, אלא בחד, ע"כ.

מבואר בגמ' דמהא דכתיב אם לא יגיד ונשא עונו אפשר ללמוד שאם יש ב' עדים ואחד מהם אינו מעיד חייב בדיני שמים, וכתב הרשב"א דאין כוונת הגמ' דונשא עונו הוא חיוב בידי שמים על מניעת העדות דהא ונשא עונו נאמר על מי שנשבע לשקר שאינו יודע להעיד, אלא הלימוד הוא מהא דחייבו הכתוב קרבן שבועה במושבע מפי אחרים אפילו אם לא ענה אמן, דמוכח מזה שהיודע עדות לחבירו מחוייב להעיד לו דאל"ה לא מסתבר שיהיה קרבן שבועה מכח השבועה של חבירו, וכיון דידעינן דחייב להעיד פשיטא דאם לא העיד חייב בדיני שמיים שהרי גרם הפסד בהא דביטל את החיוב המוטל עליו.

ולכא"ו קשה דאם אין כוונת הגמ' להביא מקור לחיוב בידי שמים אלא לעיקר החיוב להעיד לחבירו, למה הוצרכו ללמוד דין זה בדרך הוכחה מחיוב קרבן שבועה במושבע מפי אחרים, והרי דין זה מפורש בתורה בקרא דלא תעמוד על דם רעך, וכדאיתא בספרא (תו"כ קדושים פרשה ב' ד, ח) "ומנין שאם אתה יודע לו עדות אין אתה רשאי לשתוק עליה ת"ל לא תעמוד על דם רעך", ונדברי

משנת הישיבה

עבודת התפילה - ד - התפילה 'פועלת' בדרך טבעית

נתבאר עד עתה [במאמרים הקודמים] היסוד הראשון בעבודת התפילה, שהתפילה היא 'עבודה', ומהותה של 'עבודה' זו היא ההרגשה שאנו תלויים לגמרי בקב"ה, והכל מאיתו יתברך. וזוהי גם הכוונה הראויה בתפילה, לא רק להתפלל כדי לקבל את צרכינו, אלא שבכל תפילה תיכנס בליבנו ההרגשה שאין ביכולתנו לעשות לעצמנו כלום, אלא הכל אנו צריכים לבקש מהקב"ה. ובאמת עלינו להרגיש כך בכל פרט בעבודת ה', ויש בזה כמה דרגות, אבל לגבי תפילה זוהי עצם מהותה, וזוהי הכוונה הנדרשת בשעת התפילה.

עתה נבאר יסוד נוסף. היסוד השני הוא שיש בתפילה כח לפעול, ועל ידי שמבקשים מהקב"ה התפילה פועלת. אמנם כבר הובאה לעיל דעת המבי"ט, הסובר שתכלית התפילה אינה כדי להיענות, אלא רק כדי להיתלות בקב"ה, אבל כבר נתבאר שם שיסוד זה אינו מוסכם, ופשטות הדברים הוא שלתפילה אכן יש כח לפעול.

ויש ללמוד זאת מדברי הגמרא במסכת קידושין (סו:), המביאה מעשה ברב אחא בר יעקב, שבא ללמוד אצל אביי, והיה בבית המדרש איזה זמן, וביקש מהרשב"א שם, כיצד רשאי היה אביי לסכן את חייו של רב אחא בר יעקב, ולסמוך על הנס שיהרוג את המזיק? ועוד, הרי גם אם יתרחש נס ינכו לרב אחא בר יעקב מזכויותיו, וכיצד הותר לגרום לו זאת? ותיירץ המהרש"א וזה לשונו: 'דודאי סמך אביי על חסידותו נשל רב אחא, ושמתוך תפלתו לא יהיה ניזוק, ויהרוג את המזיק, ואין זה מקרי נס'.

דהיינו שאביי סמך על כך שרב אחא בר יעקב יתפלל ותפילתו תיענה, ובקשה הנענית על ידי תפילה אינה נחשבת ל'נס', אלא התפילה היא כח מצויאיתי ממש שיש לו יכולת לפעול, ולפיכך גם אין מנכים לו מזכויותיו מחמת כן.

נתבאר עד עתה [במאמרים הקודמים] היסוד הראשון בעבודת התפילה, שהתפילה היא 'עבודה', ומהותה של 'עבודה' זו היא ההרגשה שאנו תלויים לגמרי בקב"ה, והכל מאיתו יתברך. וזוהי גם הכוונה הראויה בתפילה, לא רק להתפלל כדי לקבל את צרכינו, אלא שבכל תפילה תיכנס בליבנו ההרגשה שאין ביכולתנו לעשות לעצמנו כלום, אלא הכל אנו צריכים לבקש מהקב"ה. ובאמת עלינו להרגיש כך בכל פרט בעבודת ה', ויש בזה כמה דרגות, אבל לגבי תפילה זוהי עצם מהותה, וזוהי הכוונה הנדרשת בשעת התפילה.

עתה נבאר יסוד נוסף. היסוד השני הוא שיש בתפילה כח לפעול, ועל ידי שמבקשים מהקב"ה התפילה פועלת. אמנם כבר הובאה לעיל דעת המבי"ט, הסובר שתכלית התפילה אינה כדי להיענות, אלא רק כדי להיתלות בקב"ה, אבל כבר נתבאר שם שיסוד זה אינו מוסכם, ופשטות הדברים הוא שלתפילה אכן יש כח לפעול.

ויש ללמוד זאת מדברי הגמרא במסכת קידושין (סו:), המביאה מעשה ברב אחא בר יעקב, שבא ללמוד אצל אביי, והיה בבית המדרש איזה זמן, וביקש מהרשב"א שם, כיצד רשאי היה אביי לסכן את חייו של רב אחא בר יעקב, ולסמוך על הנס שיהרוג את המזיק? ועוד, הרי גם אם יתרחש נס ינכו לרב אחא בר יעקב מזכויותיו, וכיצד הותר לגרום לו זאת? ותיירץ המהרש"א וזה לשונו: 'דודאי סמך אביי על חסידותו נשל רב אחא, ושמתוך תפלתו לא יהיה ניזוק, ויהרוג את המזיק, ואין זה מקרי נס'.

דהיינו שאביי סמך על כך שרב אחא בר יעקב יתפלל ותפילתו תיענה, ובקשה הנענית על ידי תפילה אינה נחשבת ל'נס', אלא התפילה היא כח מצויאיתי ממש שיש לו יכולת לפעול, ולפיכך גם אין מנכים לו מזכויותיו מחמת כן.